

Mánáid ja nuoraid buresveadjinplána 2024

Ohcejoga gielda

SISDOALLU

1 Láidehus	3
2 Mánáid ja nuoraid bajásšaddandilit ja buresveadjima dilli, oassi 1.	3
2.1. Vuodđoáigái bohtindoarjja ja uhcándinendássi	3
2.2. Mánáidsuodjalalanimmuhus	6
2.3. Ássandilit	9
2.4. Bargguhisvuohta	9
2.5. Buresveadjinjearahallamat	9
3 Mánáid ja nuoraid buresveadjima ovddideapmi ja váttisvuođaid eastin, oassi 2.	13
3.1. Rávvehat-, skuvla- ja stuđerendearvvasvuođafuolahusa bálvalusat	13
3.2. Árrabajásgeassin	13
3.3. Skuvllaid oahppifuolahus ja oahppolágádusaid stuđeantafuolahus	15
3.3.1. Oahppi- ja stuđeantafuolahusa ordnen	15
3.3.2. Skuvllaid oahppifuolahusa ja oahppolágádusaid stuđeantafuolahusa ovddideapmi	15
3.3.3. Kuráhtor-, psykologa- ja psykiatriijabálvalusaid ordnen	16
3.3.4. Addikšuvdnabálvalusat	17
3.4. Nuoraidbálvalusat ja nuoraid váikkuheapmi	17
3.4.1. Ohcci nuoraidbargu	18
3.5. Mánnábearrašiid ruktui addojuvvon bálvalusat, mánnábearrašiid ruoktobálvalus ja bearašbargu	19
4 Mánáidsuodjalus, oassi 3.	20
5 Plána ulbmilat ja doaimmat, oassi 4.	21
5.1. Hástalusat ja ulbmilat	21
5.1.1. Nuoraidbargu	21
5.1.2. Oahppi- ja stuđerenfuolahus	22
5.1.3. Bearašbálvalusat	23
5.1.4. Árrabajásgeassin ja ovdaoahpahus	23
5.1.5. Dearvvasvuođafuolahus	25
5.1.6. Nuoraid bargguiduvvan	26

1.Láidehus

Jagi 2008 álggus bođii fápmui Mánáidsuodjalanláhka (LsL 417/2007). Dan mielde gielda galgá gárvvistit plána, mainna dat ovddida mánáid ja nuoraid buresveadjima ja lassin ordne ja ovddida mánáidsuodjalusa. Dát láhka stivre plána, mii galgá sisttisdoallat dieđuid mánáid ja nuoraid bajásšaddandiliid ja buresveadjima dili birra. Plána galgá sisttisdoallat maid dieđuid áššiin, mat ovddidit mánáid ja nuoraid buresveadjima ja doaimmain ja bálvalusain, mat estet váttisvuođaid. Plána galgá lassin sisttisdoallat dieđuid iešguđege eiseválddiid gaskasaš ja maiddái mánáid- ja nuoraidbálvalusaid ordnejeaddji servošiid ja lágádusaid gaskasaš ovttasbarggu ordnema birra. Lassin plána galgá sisttisdoallat dieđuid das, mo plána ollašuhttit ja čuovvut.

Plána stivre, láide ja ovddida mánáid ja nuoraid buresveadjinbarggu gielddas. Plána dohkkeha gieldda váldostivra, ja plána dárkkistuvvo unnimusat oktii njealji jagi áigge. Lassin dan ovddidandoaimmaid, sisdoalu ja resursaevttohusaid galgá váldit vuhtii gieldda bušeahttaárvalusas ja plánas.

Mánáid ja nuoraid buresveadjinplánas leat njeallje oasi. Vuosttas oassi govvida mánáid ja nuoraid bajásšaddandiliid ja buresveadjima dili. Nubbi oassi govvida doaimmaid ja bálvalusaid, maiguin ovddidit mánáid ja nuoraid buresveadjima ja eastit váttisvuođaid. Goalmát oassi govvida mánáidsuodjalandárbuid ja resurssaid Lappi buresveadjinguovllus, Ohcejogas. Njealját oassi govvida plána ollašuhttima ja čuovvuma.

Dán plána gárvvisteapmái lea oassálastán mánjgaámmátlaš bargojoavku. Jovkui leat gullan sihke Ohcejoga gieldda čuvgehusdoaimma bargit ja Lappi buresveadjinguovllu oahppifuolahusa bargit.

2.Mánáid ja nuoraid bajásšaddandilit ja buresveadjima dilli, oassi 1.

Mánáid ja nuoraid bajásšaddandiliid ja buresveadjima dili govvideapmái leat Ohcejogas geavahan ávkin Sotkanet-diehtovuodu. Diehtovuodus leat ohcan statistihkkadieđuid maid olles Suomas, Lappi buresveadjinguovllus dahje iešguđege gielddaid mánáid ja nuoraid buresveadjima ja

	oktiibuot
--	-----------

bajásšaddandiliid birra.

2.1. Vuodđoáigái boahhtindoarjja ja uhcándinendássi

Guovlu	2020	2021	2022
Olles riika	18,0	16,1	14,1
Anár	13,4	8,5	7,5
Ohcejohka	11,5	12,7	

Govva 1. 18–24-jahkásaččat, geat leat ožžon jagi áigge vuodđoáigái bohtindoarjaga, % vástideaddji agi álbmoga ektui. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvvastvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 7.12.2023.

18–24-jahkásaččat, geat leat ožžon vuodđoáigái bohtindoarjaga Ohcejogas, leat leamašan jagi 2020 11,5 proseantta ja jagi 2021 12,7 proseantta vástideaddji agi álbmoga ektui.

Áigerámma čájeha 18–24-jahkásaččaid, geat ožžot vuodđoáigái bohtindoarjaga, meari ovdáneami. Mearri lea binnáš lassánan jahkái 2021. Jagi 2022 dieđut eai leat leamaš fidnemis dahje diehtu lea diehtosuodjelága vuodul guđđojuvvon almmutkeahtá. Ohcejohkalaš nuorat dárbbasit vuodđoáigái bohtindoarjaga unnit olles riikka statistihka ektui.

Vuodđoáigái bohtindoarjaga čohkiida áigái bohtindoarjaga vuodđooasis ja eará dábálaš goluin. Vuodđooassi lea áigái bohtindoarjagalága 7 a § mielde árvvoštallon navddus iešguđet olmmošjoavkku vuolimus golahandásis sullasaš, juohkebeaivválaš áigái bohtimii gullevaš goluid ektui. Doarjaga oazžus ii gáibiduvvo sierra čielggadus das, mo son geavaha doarjaga vuodđooasi. Árvvoštallama mielde eará vuodđogollun sáhttet lassin dohkkehuvvot dárbbahassii stuorisin ee. ássandoarjagalága (408/1975) 6 §:s dárkkuhuvvon ássangolut ja stuorit go smávva dearvvastvuodafuolahusgolut.

	oktiibuot		
Guovlu	2020	2021	2022
Olles riika	10,5	9,4	8,7
Anár	9,1	6,1	4,0
Ohcejohka	10,2	5,3	5,3

Govva 2. Mánnábearrašat, geat ožžot áigái bohtindoarjaga, % mánnábearrašiin. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvvastvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 7.12.2023.

Gova 2 indikáhtor muitala man stuorra oassi mánnábearrašiin ožžot áigái bohtindoarjaga buot mánnábearrašiid ektui. Oktofuolaheaddjibearrašiin lea guovtti fuolaheaddji bearrašiid ektui olu stuorát riska gártat dorvvastit áigái bohtindoarjagii. Oasi oktofuoalaheaddjibearrašiin leat geafes mánnábearrašat, ja danin sii dárbbasit bistevaš doarjaga. Oassi dárbbasa doarjaga eallindili dihte oanehis áigge erenomážit oktofuoalaheaddjivuoda álgomuttus.

Ohcejogas mánnábearrašiid mearri, mii lea vuostáiváldán áigáibohtindoarjaga, lea geahppánan maŋimuš golmma jagi áigge. Jagi 2022 Ohcejogas mánnábearrašiid mearri, mii leat vuostáiváldán áigáibohtindoarjaga, lei 5,3 proseantta buot Ohcejoga mánnábearrašiin.

Mánáid uhcándinendássi govvida uhcándinejeaddji ruovttudoaluid vuollil 18-jahkásaččaid proseantaoasi guovllu buot vuollil 18-jahkásaččaid ektui. Statistihkka govvida dan, man stuorra oassi guovllu vuollil 18-jahkásaččain gullá ruovttudoaluide, maid boadut báhcet goralaš uhcándinejeaddjirájá vulobeallái. Sáhka lea mihttáris, mii govvida olles álbmoga sajádaga goralaš boahtjuohkásemiin. Jos vuollil 18-jahkásaččaid uhcándinendássi lea alit go álbmoga dábálaš uhcándinendássi, de mánnábearrašiid goralaš bohtosajádat lea gaskamearálaččat heajut.

	oktiibuot		
Guovlu	2020	2021	2022
Olles riika	11,1	11,9	11,7
Anár	10,4	10,6	10,1
Ohcejohka	16,1	13,6	20,9

Govva 3. Mánáid uhcándinendássi Ohcejogas, Anáris ja olles riikkas. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 6.3.2024.

Uhcándinema rádjji rehkenastojuvvo juohke jagi ođđasit olles álbmoga váldegottálaš boahtjuohkáseamis. Buot guovlluin geavahuvvo seamma uhcándinenrádjji. Dáinna láhkai indikáhtor govvida dan, man stuorra oassi guovllu olbmuid leat riikkaviidosaš boahtjuohkáseapmái veardidettiin uhcándinejeaddjit. Dat sáhttá spiehkkašit oluge das, makkár lea guovllu olbmuid gorri muđuid guovllu boahtjuohkáseami ektui. Ohcejoga mánáid uhcándinendássi lea njiedjan jagiid 2020–2021 ja gorgnon 2022.

	oktiibuot		
Guovlu	2020	2021	2022
Olles riika	12,5	13,2	13,4
Anár	11,6	11,8	11,6
Ohcejohka	14,8	13,0	16,0

Govva 4. Gieldda oppalaš uhcándinendássi Ohcejogas, Anáris ja olles riikkas. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 6.3.2024.

Uhcándinendássi mihtida goralaš dienaserohusaid. Ohcejogas leat jagi 2021 leamašan 13,0 uhcándinejeaddji ruovttudoaluide gullevaš olbmo buot ohcejohkalaččaid ektui. Uhcándinendássi lea measta seamma go olles riikka dássi.

Uhcándinema rádjin geavahuvvo 60 % suopmelaš ruovttudoaluid ekvivalenteanta ruhtaboáđu (ođasmahtton OECD-skála mielde) mediána dahjege gaskkamuš boahu, maid ruovttudoalut sáhttet geavahit guđege jagi. Uhcándinema dássái váikkuhit dat nuppástusat, mat dáhpáhuvvet mediánaboáđu vulobealde. Boáđuid nuppástusat mediánaboáđuid bajábealde eai iešalddes váikkut uhcándinemii. Gáldu: <https://sotkanet.fi/sotkanet/fi/metadata/indicators/3099>.

2.2. Mánáidsuodjalanalmmuhus

Mánáidsuodjalanalmmuhusa sáhtta dahkat, go fuomáša ieš dahje oažžu dieđu mánás, gean divššu ja fuolaheami dárbbu, ovdáneami hehtejeaddji diliid dahje iežas láhttema dihte galgá čielggadit mánáidsuodjalandárbbu. Čuovvovaš oassebeliin lea almmuhangeatnegasvuohta mánáidsuodjalanlága (13.4.2007/417, 25 §) mielde:

- 1) sosiála- ja dearvvasvuodafuolahus dahje mánáid beaivedikšu;
- 2) oahpahusdoaimma;
- 3) nuoraiddoaimma;
- 4) bolesdoaimma;
- 5) Rihkusčuovvunlágádus;
- 6) buollin- ja gádjundoaimma;
- 7) sosiálabálvalusaid, mánáid beaivedivššu dahje dearvvasvuodafuolahusa bálvalusaid buvttadeaddji;
- 8) oahpaha dahje skuvlejumi ordnejeaddji;
- 9) searvegoddi dahje eará oskoldatovttastupmi;
- 10) vuostáiváldinguovddáš dahje ordnedallanguovddáš lága riikkaidgaskasaš suodjaleami ohcci vuostáiváldima ja olmmošgávppi oaffara dovdáma ja veahkeheami (746/2011) 3 §:s mielde;
- 11) ovttadat, gos leat heahteguovddášdoaimma;
- 12) ovttadat, gos ordnejuvvo skuvlalaččaid iđit- dahje eahketbeaidoaimma;
- 13) Tuollu;
- 14) rádjegozihanlágádus;
- 15) bággobearraneiseváldi;
- 16) Álbmotealáhatlágádus.

Mánáidsuodjalanalmmuhusa sáhtta dahkat maid priváhtaolmmoš, gii oažžu dahkat almmuhusa maid namaheamet. Almmuhus dahkko Lappi buresveadjinguvlui. Vuosttas sajis almmuhus dahkkojuvvo čálalaččat elektrovnnalaš vuogádaga bokte: www.lapha.fi/lastensuojeluilmoitus dahje skoviin. Skovi sáhtta doaimmahit boastta mielde dahje buktit gielddadálu doaimmahakkii. Skovi sáhtta deavdit ja čálihit čujuhusas: <https://lapha.fi/hakemukset-ja-ilmoitukset-sosiaalipalveluihin>. Hohpolaš diliin almmuhusa sáhtta dahkat maid ringemiin.

Mánná dárkkuha mánáidsuodjalanlága mielde olbmo, gii ii leat deavdán 18 jagi. Nuorra dárkkuha olbmo, gii ii leat deavdán 25 jagi. Vulobeale govas 5 leat 0–9-jahkásaš ja 10–19-jahkásaš mánáid mearit Ohcejogas ja moatte eará gielddas.

		oktiibuot		
Indikáhtor	Guovlu	2020	2021	2022
0 - 9-jahkásaččat, lkm 31.12.info ind. 1037	Eanodat	135	114	110
	Anár	508	506	515
	Ohcejohka	86	83	89
10 - 19-jahkásaččat, lkm 31.12.info ind. 1038	Eanodat	155	167	173
	Anár	591	594	585
	Ohcejohka	121	120	118

Govva 5. Mánáid ja nuoraid mearit ahkeluohkain 0–9-jahkásaččat ja 10–19 -jahkásaččat iešguđet gielddas. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 30.1.2024.

Govas 6 indikáhtor muitala gieldda daid mánáid oasi, geain lea dahkkon jagi áigge mánáidsuodjalanalmmuhus. Ovtta mánás leat soaitán dahkat mánnga almmuhusa. Mánná lea rehkenaston loguide mielde oktii.

Indikáhtoris geavahuvvon meroštallamat leat nuppástuhtton 6.6.2022. Indikáhtor ii leat ovdal sisttisdoallan mánáid, geat devdet jagi áigge 18 ja geain lea dahkkon almmuhus. Nuppástusa maŋŋá dálá 0–17-jahkásaččaid statistihkat sisttisdoallet buot mánáid, geain lea jagi áigge dahkkon mánáidsuodjalanalmmuhus. Indikáhtor lea divvojuvvon maiddái álbmotgori dáfus. Nuppástus lea divvojuvvon máhcevaččat olles áigerámmii.

	oktiibuot		
Guovlu	2020	2021	2022
Olles riika	7,9	8,6	9,1
Eanodat	7,1	10,1	6,2
Anár	12,9	8,8	10,7
Muoná	11,6	7,8	8,2
Pelkosenniemi	3,9	5,7	2,6
Ohcejohka	3,9	18,9	14,0

Govva 6. 0–17-jahkásaš mánát, geain lea dahkkon mánáidsuodjalanalmmuhus, % vástideaddji agi álbmoga ektui. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 30.1.2024.

0–17-jahkásaš nuorain, geat ássat Ohcejogas, lea 14 %:s dahkkon mánáidsuodjalanalmmuhus jagi 2022 áigge. Álbmotdiehtun lea geavahuvvon jagi maŋimus beaivvi diehtu. Govas ovdalis lea veardádallandiehtun olles riika ja Lappi guovllus soames gielda. Ohcejogas leat dahkan mánáidsuodjalanalmmuhusaid goralaččat eanemusat.

Vulobeale govas 7 leat mánáidsuodjalanalmmuhusaid mearit. Ohcejogas leat dahkan 52 mánáidsuodjalanalmmuhusa jagi 2022 áigge. Almmuhusat leat sáhttán guoskat seamma mánáid.

Almmuhanmearit leat lassánan Ohcejogas jagiid 2020–2022. Maiddái olles riikkas mánáidsuodjalanalmmuhusat leat lassánan.

	oktiibuot		
Guovlu	2020	2021	2022
Olles riika	162 130	173 466	184 685
Eanodat	39	47	22
Anár	135	273	200
Muoná	62	38	38
Pelkosenniemi	6	9	3
Ohcejohka	12	36	52

Govva 7. Mánáidsuodjalanalmmuhusaid mearit iešguđet gielddas ja olles riikkas jagiid 2020–2022. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 30.1.2024.

Mánáidsuodjalanalmmuhusa vuostáiváldima maŋŋá dahkko bálvalusdárbbu árvvoštallan sosiálafuolahuslága mielde. Dalle čielggaduvvo maid mánáidsuodjalandárbbu. Bálvalusdárbbu árvvoštallan dahkko dušše fal mánáin, geain ii leat áššehasvuohta fámus. Bálvalusdárbbu árvvoštallama maŋŋá mánáid ja bearrašiid galgá vuosttas sajis doarjut bálvalusaiguin sosiálafuolahuslága mielde. Mánáidsuodjaleami áššehasvuohta álggahuvvo dušše dalle, jos bálvalusdárbbu árvvoštallamis gávnnavuvvo mánáidsuodjalandárbbu. Mánáidsuodjaleami áššehasvuohta álggahuvvo, jos

- 1) máná bajásshaddandilit hehtejit dahje eai dorvvas máná dearvasvuoda dahje ovdáneami; dahje
- 2) máná iežas láhttemiinnis áitá iežas dearvasvuoda dahje ovdáneami; ja
- 3) máná dárbbasa bálvalusaid ja doarjundoaimmaid mánáidsuodjalanlága mielde.
(Mánáidsuodjalanláhka, LsL 13.4.2007/417; 27 §.)

Govas 8 lea govviduvvon 0–17-jahkásaččaid oassi mánáin, geat leat leamašan jagi áigge mánáidsuodjalusa rabasdivššu áššehassan. Ohcejogas mánáidsuodjalusa áššehasaid goralaš oassi lea leamašan 8,5 % jagi 2022. Dat lea stuorát go olles riikka lohku ja Eanodaga ja Muoná logut.

	oktiibuot		
Guovlu	2020	2021	2022
Olles riika	3,7	3,6	3,6
Eanodat	5,6	2,7	3,8
Anár	4,6	3,3	14,1
Muoná	7,5	6,2	6,6
Ohcejohka	9,5	2,8	8,5

Govva 8. 0–17-jahkásaš mánáidsuodjalusa rabasdivššu áššehasat, % vástideaddji agi álbmoga ektui.

Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 30.1.2024.

Mánáidsuodjalusa áššehasaide galgá ordnet sosiálabálvalusaid sosiálafuolahuslága mielde, áigái bohtindoarjaga ja eastadeaddji áigái bohtindoarjaga áigái bohtindoarjjalága mielde, mánáid beaivedivššu árrabajásgeassinlága mielde ja lassin mánáid ja bearrašiid dárbbuid mielde mánáidsuodjalusa rabasdivššu doarjundoaibman:

- 1) doarjaga máná ja bearraša hástaleaddji dili čielggadeapmái;
- 2) máná ekonomalaš ja eará doarjaga skuvlavázzimis, ámmáha ja ássanviesu háhkamis, barggu oazžumis, áiggeájiin, lagas olmmošgaskavuodaid fuolaheamis ja eará persovnnalaš dárbbuid duhtadeamis;
- 3) máná veajuiduvvama doarjumii dikšo- ja terapijabálvalusaid;
- 4) beavttálmahtton bearrašbarggu;
- 5) bearrašveajuiduhtima; ja
- 6) eará bálvalusaid ja doarjundoaimmaid

2.3. Ássandilit

Vulobeale govva muitala ássangottiid, mat ássat gáržžit, proseantaoasi buot ássangottiid ektui. Viesus ássat gáržžit, jos das ássat eanet go okta olmmoš ovttá lanja nammii, go gievkkan ii rehkenasto latnjalohekui mielde (meroštallon jagi 1990 rájes). Viessogoddi mearkkaša daid olbmuid, geat ássat bissovaččat seamma viesus.

Viessogottit ja ássandilit -statistihka vuodđojovkui gullet dat olbmot, geat ássat bissovaččat aitosas viesuin nappo leat ng. viessoveahkadat. Olbmot, geain leat Álbmotregistrtarguovddáša álbmotdiehtovuogádaga mielde girjjit lágádusain, geat leat visttiheamit, olgoeatnamis ja geaid sajádat ii leat dieđus, eai rehkenastojuvvo viessoveahkadahkii mielde. Olbmot, geat ássat ásoatvistin meroštallon visttiin ja geaid viessu ii deavdde ássanviesu meroštallama, eai maiddái gula viessogoddái.

	oktiibuot		
	2020	2021	2022
Guovlu			
Olles riika	7,6	7,4	7,3
Lappi buresveadjinguovlu	6,9	6,9	6,8
Ohcejohka	8,1	6,6	7,3

Govva 9. Viessogottit, mat ássat gáržžit, % buot viessogottiid ektui. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 6.3.2024.

Ohcejogas leat 7,3 % viessogotti, mat ássat gáržžit. Mearrin dát 7,3 % dárkkuha 43 viessogotti. Statistihkalaččat viessogottiid, mat ássat gáržžit, mearri lea bisson sullii seammán sihke Lappi buresveadjinguovllus ja olles riikka statistihkas manimuš golmma jagi áigge. Ohcejogas viessogottiid mearri lei jagi 2020 eanet go jagi 2021 ja jahkái 2022 mearri lea veháš lassánan.

2.4. Bargguhisvuotta

		oktiibuot		
Indikáhtor	Guovlu	2020	2021	2022
Bargguheamit, % bargofámusinfo ind. 181	Olles riika	13,0	11,4	9,5
	Lappi buresveadjinguovlu	14,7	12,6	10,5
	Ohcejohka	12,1	11,6	8,4
Hejot bargguiduvvi olbmot (ráhkadusbargguhisvuolta), % 15 - 64-jahkásaččaininfo ind. 3071	Olles riika	4,6	5,3	4,5
	Lappi buresveadjinguovlu	4,9	5,6	4,7
	Ohcejohka	3,6	5,3	4,1

Govva 10. Bargguhemiid oassi %:n bargofámus ja hejot bargguiduvvi olbmot %:n 15–64-jahkásaččain guovllus, Ohcejogas, Lappi buresveadjinguovllus ja olles riikkas. Gáldu: Statistihkka- ja indikáhtorbánku Sotkanet. Dearvasvuoda ja buresveadjima lágádus. Čujuhuvvon 6.3.2024.

Bargguhemiid oassi bargofámus lea Ohcejogas 4,1 % ja dáinna láhkai lohku lea masá seamma olles riikka ja Lappi buresveadjinguovllu ektui.

Hejot bargguiduvvi olbmuid indikáhtor muitala hejot bargguiduvvi olbmuid oasi (%) 15–64-jahkásaš veahkadagas. Hejot bargguiduvvi olbmot veardiduvvojit vástideaddji agi álbmoga gori ektui, dasgo dán joavkkus leat mielde maid olbmot, geat eai gula bargofápmui. Hejot bargguiduvvi olbmuid oassi barggolaččaid ektui muitala, mo ráhkaduslaš bargguhisvuolta lea ovdánan bargomárkaniin.

Hejot bargguiduvvi olbmuid oassi barggolaččaid ektui govvida ráhkaduslaš bargguhisvuoda. Bargguhisvuolta lea ráhkaduslaš, jos dat ii geahppán, vaikke seamma áigge barggolašvuodadassi lea allat ja muhtin surggiin lea bargofápmovátnivuolta.

Hejot bargguiduvvi olbmuid oassi lea masá seamma sihke olles riikka, Lappi buresveadjinguovllu ja Ohcejoga gieldda guovllu 15–64-jahkásaš veahkadagas. Dat lea badjelaš 4 proseantta (4 %). Fuomášán veara lea, ahte buot guovlluin hejot bargguiduvvi olbmuid mearri lea geahppánan ovddit jagi ektui.

2.5. Buresveadjinjearahallamat

Mánáid ja nuoraid buresveadjin Ohcejogas gieldda strategijja ektui – jearahallama ollašuhtiiga nuoraidbargit Anni Hyötylä ja Ronja Kaukokari čavčča 2023 áigge.

Gieldastrategijja deattuhusaide vuodđuduvvi jearahallan dahkkui mánáide ja nuoraide, 7-20-jahkásaččaide. Dán buresveadjinjearahallama mielde Ohcejohka lea buorre ja dorvvolaš báiki ássat ja eallit. Nuorat atne dehálažžan luonddu, dan gáhttema, buhtisin doallama ja daguid, mat fuolahit das, ahte luondu veadjá bures.

Sápmelašvuolta ja dan ovdanbuktin leat dehálaččat. Iešguðegelágan dilálašvuodaid nuorat sávve eanet. Maid mánggabealagut sámegielat gursa- ja oahpahusfálaldaga sávve lasi, dakkárat mat livčče eanet olahttit maiddáid sidjiide, geat ássat eará guovllus Suomas. Nuoraid mielde sámegiela stuðeren sáhtášii leat bákkolaš, nu mo ruoŋagiela stuðeren.

Fitnodatdoaimman lea maid dehálaš ja ahte dasa láhččo vejolašvuolta. Nuoraid oainnu mielde ássanviesut dárbbášuvvojat lasi, vai buohkat, geat fidnejit barggu dahje áigot fitnodatdoallin,

gávnnaše viesu. Luondu ja jagiáiggit leat dehálaččat ja dat addet fámu. Daiguin galggašii ávkkástallat eanet fitnodatdoaimmaid ovddidanbarggus. Ohcejohkii dárbbášuvvojit lasi stuorát gávppit ja dearvvasvuodasuorggi olbmot. Maiddái táksebálvalusaid ovddideapmi huksešii buresveadjima.

Nuoraid buresveadjima vuolggasadjin lea guhtet guoimmi árvvusatnin, mas buohkain lea seamma árvu ja buohkat ožžot leat dakkárat go sii leat. Dehálaš lea iešguđet gili gaskasaš dásseveardásašvuoda ollašuvvan, nu ahte buot giliin leat seamma bálvalusfálaldat ja áiggeádjevejolašvuodat. Nuorat atne gávppiid ja Norgga lagasvuoda dehálažžan.

Vai buresveadjin ovdána, de gildii dárbbášuvvojit eanet mielladearvvasvuoda- ja terapijabálvalusat, eanet olbmot dahje ámmátolbmot lahka, geaiguin sáhtášii juogadit áššiid dahje hukset gaskavuodaid iežas eallimii doarjjan. Luohttámuš árgga stádisvuhtii ja dakkárin, man sáhtta einnostit gillá, go oahpaheaddjit molsašuddet dávjá ja dábálaččat áššiid birra ii fidne doarvái ollu dieđu. Eaktodáhtolaš bargguin sáhtášii lasihit buresveadjima, ovdamearkka dihte lágidity buorredagolašvuodadáhpáhusaid, fuolahit birrasis ja ordnet doaimmaid, mat laktásit nuoraide.

Nuorat vásihit, ahte sii sáhttet váikkuhit gieldda mearrideapmái nuoraidráđi ja ollesolbmuid bokte, muhto oassálastin váikkuhanbargui sáhtášii leat álkit. Stuorát nuorat áddejit gieldastrategiija árvvuid ja daid válljema. Vásttolašvuolta Ohcejoga gielddas áddejuvvo luondduriggodagaid seailluheapmin, nu ahte “eat geavat luondduriggodagaid badjelmeare”. Turismmas sáhtášii ovddidit máđidjafierpmádaga ja idjadansajiid máđijaid gurrii. Turisttaide dárbbášuvvojit rávvagat bázahusgieđahallama várás ja maid almmolaš ruskalihtit galggaše leat eanet.

Skuvldearvvvasvuodajearahallan 8.- ja 9.- luohkálaččaide 2023, Dearvvvasvuoda ja buresveadjima lágádus, THL.

THL Skuvldearvvvasvuodajearahallama 8.- ja 9.- luohkálaččaide 2023 mielde **Skuvlavázzin ja oahppan** -fáttás, Ohcejohnjálmmi skuvlla oahppiid skuvlanuonddahallan (34,5%) ja váttisvuodat oahppandáidduin (63,3%) leat muhtin muddui dábálabbot go Ohcejogas muđui. **Addikšuvnnat** – fáttás Neahta geavaheapmi dihte ii leat borran dahje oadđán lea maid dábálu.

Borranhárjánumis ja skuvlaboradeamis čielgá, ahte oahppiid mielas skuvlaboradeapmái lea várrejuvvon doarvái áigi ja sii árvvoštallet beaiveborramuša kvalitehta dáfus buorrin muhtin muddui eanet go Ohcejogas muđui. Lassin čielgá, ahte skuvlaborramuš ii leat doarvái fállu Ohcejohnjálmmi skuvllas.

Jearahallamis ledje maid indikáhtorat, mat eai spiehkkan eará Ohcejoga skuvllaid ektui. Skuvlamokta lea vuollegaš, dat lea dušše 6,7 proseanttas oahppiin, vaikke skuvlavázzimii liikojit 44,4 proseantta oahppiin.

Skuvlaservošii laktáseaddji gažaldagain lagabui 30 proseantta (26,7%) oahppiin vásihit, ahte sii eai leat skuvla- dahje luohkkáservoša dehálaš oassi. Luohkás lea buorre bargoráfi (83,3%), vejolašvuhta háleštallat ollesolbmui skuvllas, jos miela deddet losses áššit (56,1%) ja oahppit vásihit, ahte oahpaheaddjit meannudit singuin beroštumiin ja vuoiggalaččat (44,8%).

Fáttás lihkadeapmi ja oadđin, “Lihkada unnimustá oktii vahkus unnimustá diimmu beaivvis ja oadđá árgabeivviid vuollil 8 diimmu” vástidedje veháš badjelaš 30 proseantta oahppiin. Oahppit, geat lihkadit unnimustá diimmu beaivvis, ledje dušše 6,7 proseantta.

Sosiála gaskavuodat – fáttá gažaldagain oahppiin lagabui 20 proseantta (19,4%) vásihit, ahte sis ii leat oktage lagas ustit ja badjelaš 30 proseantta oahppiin dovdet iežaset oktonassan (32,3%). Buorre háleštallanoktavuohta váhnemiiguin lei 22,6 proseanttas Ohcejoga oahppiin.

Áiggeájit

Lea juoga áiggeádjii unnimustá oktii vahkus, vástidedje 83,9 proseantta oahppiin ja Lea juoga áiggeádjii unnimustá juohke mánotbaji fas vástidedje 93,3 proseantta oahppiin.

Veahkaváldi, vealaheapmi ja headušteapmi- fáttás oahppiin 71 proseantta vásihedje, ahte sin eai leat givssidan ollege lohkanbaji áigge ja 3,2 dovde, ahte sin leat givssidan skuvllas unnimustá oktii vahkus.

3. Mánáid ja nuoraid buresveadjima ovddideapmi ja váttisvuodaid eastin, oassi 2.

Nubbi oassi govvida doaimmaid ja bálvalusaid, maiguin ovddidit mánáid ja nuoraid buresveadjima ja eastit váttisvuodaid.

3.1. Rávvehat-, skuvla- ja stuđerendearvvastvuodafuolahusa bálvalusat

Gielddaid dábálaš dearvvastvuoda ovddidanbargui gullet rávvehatbálvalusat ja skuvla- ja stuđerendearvvastvuodafuolahus. Dát ollašuhthojit mánge ámmátjoavkku ovttasbargun. Lappi buresveadjinguovllus lea leamašan jagi 2023 álggus ovddastvástádus bálvalusain Ohcejoga guovllus.

Rávvehat-, skuvla- ja stuđerendearvvastvuodafuolahusa bálvalusaide gullet mearreáigásaš ja viiddes dearvvastvuodadárkkisteamit ja dearvvastvuodarávvema bálvalusat. Dát váldet vuhtii ovttaskas olbmuid ja bearrašiid dárbbuid. Doaimmas deattuhit ovddalgihtii eastadeaddji barggu.

Mánnarávvehagas čuovvut vuollil skuvlaahkásaš máná bajásšaddama, čálgama ja buresveadjima ja doarjut váhnenvuoda. Máná oppalašovdáneami čuovvun sisttisdoallá vuorováikkuhusa ja gielalaš ovdáneami ja motoralaš ja sosiála geargusvuoda árvvoštallama iešguđet ahkemuttus. Ovttasbarggu dahkat ee. árrabajásgeassimiin, bearašrávvehagain ja mánáidsuodjalusain. Bearrašiid bálvalit dearvvasvuodadivššáriid lassin doavttir, psykologa, hállanterapevta, fysioterapevta, doaibmanterapevta, njálbmehygienista, bátnedoavttir ja bearašbagadalli.

Skuvladearvvastvuodafuolahus lea ovddalgihtii eastadeaddji bálvalus, man fidne eanaš skuvlabeivviid áigge skuvllas sierra áigeplána mielde, man skuvladearvvastvuodadikšár lea almmuhan. Skuvladearvvastvuodafuolahusa ulbmilin lea ovddidit oahppiid dearvvasvuoda ja doarjut dearvvas bajásšaddama ja ovdáneami ja lassin darvánit spiehkastatáššiide rivttes áigge.

Stuđerendearvvastvuodafuolahusa áššehasat leat logahaga stuđeanttat Ohcejogas sin ruovttugielddas beroškeahhtá. Dearvvasvuodafuolahusdoaimma lea sirdašuvvan Lappi buresveadjinguovllu bargun. Stuđerendearvvastvuodafuolahus gullá gieldda vuodđodearvvastvuodafuolahussii. Dearvvasvuodadárkkistemiid lassin dasa gullet ásahusa mielde ee. buohccedikšun, seksuáladearvvastvuoda ja mielladearvvastvuoda bálvalusat ja njálmmi dearvvasvuodafuolahus. Stuđerendearvvastvuodafuolahusa ulbmilin lea doarjut stuđeantta doalahit iežas stuđerennávccaid, iežasdikšumis, dearvvasvuodas ja doaimmannávccain fuolaheamis ja dárbahassii buorre eallinhálddašeamis.

3.2. Árrabajásgeassin

Árrabajásgeassinbálvalusat vuodđduvvet láhkii ja ásahussii árrabajásgeassimis. Vuoigatvuohta árrabajásgeassimii álgá dalle, go váhnenruhtabadji nohká ja joatkašuvvá skuvlaagi rádjai.

Árrabajásgeassin ordnejuvvo dakkár viidodagas ja dakkár doaimmanhámiin go gielddas lea dárbu. Árrabajásgeassima doaimmanhámit leat beaiveruoktodoaimma, bearašbeaivedikšu,

joavkobearašbeaivedikšu ja rabas árrabajásgeassindoaibma. Árrabajásgeassima sáhtá ordnet sihke gieldalaš ja priváhta doaibman. Lassin leat doarjjahámit, maiguin máná sáhtá dikšut ruovttus.

Árrabajásgeassima stivre riikkaviidosaš Árrabajásgeassinplána vuoduštusat. Dan mielde leat čállojuvvo báikkálaš árrabajásgeassinplánat.

Árrabajásgeassima bargun lea ovddidit mánáid ollislaš bajásšaddama, ovdáneami ja oahppama ovttasbarggus fuolaheaddjiiguin. Árrabajásgeassin lea bálvalus, mii doarju mánáid dásseárvvu ja ovttaeardásašvuoda ja eastada olggobeallái ravgáseami.

Juohke mánnái čállo árrabajásgeassimis persovnnalaš árrabajásgeassinplána (VASU). Plána čállojuvvo ovttasbarggus fuolaheaddjiin. Ovdáneami ja oahppama doarjja gullá buot mánáide, geat dan fal dárbbasit. Doarjaga dárbbut ja doarjundoaimmat merkejuvvojit árrabajásgeassinplánii.

Ohcejoga gielddas mánáide fállat árrabajásgeassima ja davvisámegiela giellabeassedoaimma beaiveruovttuin Ohcejogas, Gáregasnjárggas ja Njuorggámis.

Árrabajásgeassinbálvalusaid fidne sihke davvisámegillii ja suomagillii, máná eatnigiela mielde. Árrabajásgeassinovttadagat leat Ohcejoga beaiveruovttu suomagielat ossodat, sámegiela ossodat Duottaraski, Gáregasnjárgga sámegiela beaiveruoktu Gollerássi ja Njuorggáma beaiveruoktu. Davvisámegiela giellabeassedoaimma ordnejuvvo Ohcejoga, Gáregasnjárgga ja Njuorggáma beaiveruovttuin. Erenomáš hástalus Ohcejogas lea leamašan juo guhká árrabajásgeassin-oahpaheaddjiid rekruteren.

Ohcejoga gieldda árrabajásgeassinplána

Ohcejoga gieldda árrabajásgeassinplána árvovuoddu ja pedagogalaš deattuhusat vuodduuvvet gieldda dihkádemiide, váhnemiidda sáddejuvvo jearahallamiid bohtosiidda, bargičoahkkimiid suokkardallamiidda ja mánáid jearahallamiidda.

Gieldda dihkádemiin davvisámegiela áimmahuššan, doarjun ja ovddideapmi leat guovddážiš. Čuvgehusdoaimma mearrádusat leat ráddjekeahhtá mánáid subjektii valaš vuoigatvuoda árrabajásgeassimii ja leat lasitkeahhtá dikšománáid meari dikšunbargiid ektui, láhččet mávssolaš doarjaga árrabajásgeassindoaimmii.

Váhnemiidda sáddejuvvo jearahallamiid bohtosiin ja bargiháleštallamiin dehálamus árvun badjánedje nuppi gudnejahtin, buorre láhtten, ovttaeardásašvuodta, luondu ja gierdilvuodta. Mánáid jearahallamiin fas bođii čielgasit ovdan, ahte stoahkan, skihpárat ja olgun lihadeapmi leat dehálamus áššit árrabajásgeassimis. Ohcejoga gieldda árrabajásgeassima doaibmajurddan lea láhččet mánnái dorvvolaš ja aktiverejeaddji oahppanbirrasa, gos mánáid jurdagat gudnejahttojit ja gulduvvojit.

Doaimma plánemis váldojuvvojit vuhtii jagiáiggiid molsašuvvan, báikkálaš ealáhusat ja sajádat. Rájá rasttildeaddji ovttasbargu Norgii, reaissut biraslundui, guovllu báikkiide ja dáhpáhusaide leat oasit doaimma plánemis. Luonddu mearkkašupmi ealáhussan, vuoigasteamii ja áhpásmahttima gáldun ja maid hutkáivuođa bohciidahttin lea dehálaš. Olgoáimmu ovddas lihadeapmi ja čáhcái doahhtan leat dehálaš eleameanttat gielddas, man birastahttet Deatnu ja Ohcejohka.

Gáldu: <https://www.utsjoki.fi/wp-content/uploads/2021/09/utsjoen-kunnan-varhaiskasvatussuunnitelma.pdf>. Čujuhuvvo 8.12.2023.

3.3. Skuvllaid oahppifuolahus ja oahppolágádusaid stuđeantafuolahus

Oahppi- ja stuđerenfuolahus

Oahppi- ja stuđerenfuolahusa ordnema birra ásahevvo Oahppi- ja stuđeantafuolahuslágas (1287/2013). Dán lágas ásahevvo vuoigatvuođas stuđeantafuolahussii dakkár stuđentii, gii oassálastá vuođđooahpahuslágas (628/1998) dárkkuhuvvon oahpahussii ja logahatlágas (629/1998) ja ámmátlaš skuvlejumi lágas (630/1998) dárkkuhuvvon skuvlejupmái.

Oahppi- ja stuđerenfuolahus sikte ovddidit ja bajásdoallat oahppi ja stuđeantta buorre oahppama psyhkalaš ja fysalaš dearvvasvuođa ja sosiála buresveadjima ja lassin dat dárkkuha doaimmaid, mat lasihit dáid oahppolágádusservošis. Oahppi- ja stuđerenfuolahus ordnejuvvo vuosttas sajis ovddalgihtii eastadeaddji servodatlaš doaibman, mii doarju olles oahppolágádusservoša.

Lassin oahppiin lea vuoigatvuohta persovnnalaš oahppifuolahussii ja stuđeanttain persovnnalaš stuđerenfuolahussii, nu mo lágas ásahevvo. Stuđerenfuolahus sisttisdoallá oahppi- ja stuđerenfuolahusa, mii lea čállojuvvon skuvlema ordnejeaddji oahppoplánii. Dasa lassin fuolahussii gullet bálvalusat, mat leat psykologa ja kuráhtorbálvalusat ja skuvla- ja stuđerendearvvasvuođafuolahusa bálvalusat. Stuđerenfuolahus ordnejuvvo oahpahusdoaimma ja sosiála- ja dearvvasvuođadoaimma mánggasuorggat ja plánejuvvon ovtasbargun, mas leat mielde oahppit ja oahppiid fuolaheaddjit ja dárbbu mielde maid eará ovtasbargooassálastit.

Oahppi- ja stuđerenfuolahuslága 14 § 1 momeantta mielde Skuvlema ordnejeaddjai gullelaš stuđerenfuolahusa almmolaš ovddideamis, stivremis ja árvoštallamis fuolaha mánggasuorggat stuđerenfuolahusa stivrenjoavku. Stuđerenfuolahusa stivrenjoavku sáhtá leat maid guovtti dahje eanet skuvlema ordnejeaddji oktasaš joavku dahje dasa biddjon bargguid sáhtá dikšut maidái eará dasa heivvolaš joavku. Oahppi- ja stuđerenfuolahuslága 14 § 2 momeantta mielde skuvlla oahppifuolahusa ja oahppolágádusa stuđerenfuolahusa plánemis, ovddideamis, ollašuhttimis ja árvoštallamis fuolaha mánggasuorggat oahppolágádussii gullelaš stuđerenfuolahusjoavku.

3.3.2. Skuvllaid oahppifuolahusa ja oahppolágádusaid stuđerenfuolahusa ovddideapmi

Oahppifuolahus dárkkuha oahppi ja stuđeantta buorre oahppama psyhkalaš ja fysalaš dearvvasvuođa ja sosiála buresveadjima ovddideami ja bajásdoallama ja lassin doaimmaid, mat lasihit daid oahppolágádusservošis. Dat ordnejuvvo mánggasuorggat servodatlaš ovtat olbmo oahppifuolahussan oahppiiguin ja fuolaheaddjiiguin, nu ahte dat doarju maid olles oahppolágádusservoša. Oahppifuolahusplánas govviduvvojit oahppifuolahusa doaibmanvuogit ja ovtasbargohámit.

Ohcejogas oahppifuolahusplánas, main deatuhuvvojit ovddalgihtii eastadeaddji barggut, leat:

Vuođđooahpahusa oahppifuolahusa plána

Vuođđooahpahusa oahppifuolahusa plána, sámegiella

Logahaga oahppifuolahusa plána

Logahaga oahppifuolahusa plána, sámegiella

Oahppiide ja sin fuolaheaddjiide addojuvvojit dieđut oahppifuolahusfálaldagas ja sii rávvejuvvojit ohcat dárbbuideaset mielde oahppifuolahusbálvalusaid. Skuvllat dieđihit mánggabealagit oahppifuolahusa geavatláš beliin ja prinsihpain, mo ohcat oahppifuolahusbálvalusaid. Dieđihankanálat leat vuosttas sajis elektrovnnalaš rusttegat (Wilma ja skuvllaid neahttasiddut) ja čálalaš almmuhusat ja dieđáhusat. Váhneneahkediin dieđihit váhnemiid oahppifuolahusa bálvalusaid ja proseassaid birra. Oahpaheaddjit fuolahit dieđiheamis luohkáid mielde.

3.3.3. Kuráhtor- ja psykologa- ja psykiatriijabálvalusaid ordnen

Lappi buresveadjinguovlu ordne kuráhtor- ja psykologa- ja psykiatriijabálvalusaid.

Skuvlakuráhtora bálvalusat

Ovda- ja vuodđooahpahusas ja nuppi ceahki oahppolágádusain stuđeanta oažžu stuđerema ja skuvlavázzima doarjaga ja bagadallama oažžu stuđerenfuolahusa kuráhtoris. Son fállá doarjaga ovdamearkka dihte bearašdillái, vuorrováikkuhussii ja olmmošgaskavuodaide gullelaš áššiide. Kuráhtora bálvalusat leat fállun juohke skuvllas ja oahppolágádusas.

Stuđentii galgá ordnet vejolašvuoda háleštallat persovnnalaččat stuđeantafuolahusa kuráhtoriin mañimustá čihččet oahppolágádusa bargobeavve dan mañná, go stuđeanta dahje fuolaheaddji lea deaivvadeami bivdán. Hohpoláš diliin háleštallanvejolašvuoda galgá ordnet juo seamma dahje čuovvovaš bargobeavve. Stuđerenfuolahusa kuráhtor oassálastá maid olles oahppolágádusservoša buresveadjima ovddideapmái. Son bagadallá stuđeantta dárbbu mielde maid eará stuđerenfuolahusa bálvalusaid ollái.

Psykologa bálvalusat

Stuđerenfuolahusa psykologa (skuvlapsykologa) doarju skuvlavázzima, oahppama ja stuđeantta psyhkalaš buresveadjima ja veahkeha su oahppanválttisvuodain. Son čielggada mielladearvasvuhtii gullelaš váttisvuodaide ja dárbbu mielde árvvoštallá skuvlalačča dahje stuđeantta divššu dahje doarjaga dárbbu.

Psykologa bálvalusat leat fállun juohke skuvllas ja oahppolágádusas. Stuđentii galgá ordnet vejolašvuoda háleštallat persovnnalaččat stuđeantafuolahusa psykologain mañimustá čihččet oahppolágádusa bargobeavve dan mañná, go stuđeanta dahje fuolaheaddji lea deaivvadeami bivdán. Hohpoláš diliin háleštallanvejolašvuoda galgá ordnet juo seamma dahje čuovvovaš bargobeavve.

Stuđerenfuolahusa psykologa oassálastá maid olles oahppolágádusservoša buresveadjima ovddideapmái. Son bagadallá stuđeantta dárbbu mielde maid eará stuđerenfuolahusa bálvalusaid ollái.

Psykiatriijabálvalusat

Lappi buresveadjinguovlu fállá maid mánáid ja nuoraid psykiatriijabálvalusaid. Mánáidpsykiatriija dutká ja dikšu vuollil 13-jahkasaš mánáid, geain dihttojit psyhkalaš dávdamearkkat, ja lassin sin bearrašiid eallima kriissain ja váttis diliin. Dása gullá ovttasbargu sosiála-, dearvasvuoda- ja skuvladoaimmain. Nuoraidpsykiatriija dutká ja dikšu 13–17-jahkasaš mánáid, geain dihttojit psyhkalaš dávdamearkkat, ja lassin sin bearrašiid eallima kriissain ja váttis diliin. Dása gullá ovttasbargu sosiála-, dearvasvuoda- ja skuvladoaimmain.

3.3.4. Addikšuvdnabálvalusat

Addikšuvdnabálvalusaid vuostáiváldin

Gárrenfuolahusa bálvalusaide sáhtta váldit oktavuoda, jos olmmoš geavaha alkohola liiggás, son geavaha narkotihkaid, son geavaha alkohola ja dálkasiid seahkálassii, sus lea dálkkaseaidadandárbu dahje doaimmalaš addikšuvdna (omd. speallan- dahje seaksaaddikšuvdna). Gárrenfuolahusas fuolaha Lappi buresveadjinguovlu. Gieldda ovddasvástádussan lea fuolahit ovddalgihtii eastadeaddji gárrenfuolahusas. Geavatláččat dat dárkkuha dieđu juogadeami áššiin, mat laktásit gárrenávdnasiidda ja speallanaddikšuvdnii. Dieđu fidne maid omd. čuovvovaš siidduin nu mo EHYT ry: Päihdeneuvonta ja irtihuumeista.fi, Peluuri: Veahkeheaddji telefodna ja chat speallanválttisvuodaid várás.

Nuortenlinkki (<https://nuortenlinkki.fi/>) lea nuoraid iežaset neahttasiidu. Dan temán leat ee. gárrenávdnasat dahje gárrenávnnaheamisvuotta, speallan, neahta geavaheapmi, deprešuvdna, seksuálavuotta, givssideapmi ja ollu eará.

Lassin Lappi buresveadjinguovllus doaibmá Sápmelaš psykososiála doarjaga ovttat Uvjj - Uvjâ – Uvja. Ovttat buvttada sáme kultuvrralaš ja sámegiela psykososiála doarjaga bálvalusaid. Bálvalusat sistsidollet telefongohcínbálvalusa golmma iešguđet sámegillii, bálvalandárbbu árvoštallama ja vuollegis šielmmá háleštallamiid, mat vuodđuduvvet kriisabargui ja oanehisterapiijametodii.

3.4. Nuoraidbálvalusat ja nuoraid váikkuheapmi

NUORAIDDOAIBMA

Nuoraidbargu lea ovddalgihtii eastadeaddji sosiálabargu, man ulbmilin lea ovddidit nuoraid oasálašvuoda, ovtaveardásašvuoda ja váikkuhanvejolašvuodaid. Nuoraiddoaibma fállá jođihuvvon doaimmaid ohcejohkalaš nuoraide juohke gilis, goappašat gielddas hállojuvvon gillii. Nuoraiddoaibma ovttasbargá iešguđege servviiguin. Gieldda nuoraidbargu doarju nuoraidráđi barggu. Doaibma ovddida nuoraid buoredili ja sin aktiivvalašvuoda. Nuoraiddoaibma arvvošmahtta nuoraid dál ja ollesolmmožin gárrenávnnaheamis eallinvuohká. Ohcejoga gielddas nuoraidbarggu dikšu asttuáiggečáli.

Nuoraid váikkuheapmi

Nuoraidráđi

Ohcejoga gieldda nuoraidráđi (NuVa) lea ohcejohkalaš nuoraid ovddastusorgána, mii ovdanbuktá nuoraid áššiid ja nuoraid iežaset oaiviliid. Nuoraidráđi ovddida ee. eará gieldda ja nuoraid doaibmaorgánaid oktasašbarggu áššiin, mat guoskkahit nuoraid. Nuoraidrádis lea iežas mearreruhta, man geavaheamis dat mearrida.

LAHTUT JA DOAIBMAORGÁNAT

Nuoraidráđđái gullet eanemusat gávcci (8) lahtu, Ohcejohnjálmmi ja Gáregasnjárgga badjeskuvllain ja Ohcejoga sámelogahagas galgá leat válljejuvvon uhcimusat okta lahttu. Nuoraidráđđái lea vejolaš válljet maiddái skuvllaid olggobealde vuollil 29-jahkásaš nuoraid, geat ášset Ohcejoga.

Jus nuoraidráđđái válljejuvvon lahttu fárre eará báikegoddái, son ii sáhte šat doaibmat nuoraidráđi lahttun. Jus nuoraidráđđái válljejuvvon ovddasteaddji molsu skuvlla gaskan doaibmabaji, son ii sáhte šat doaibmat álgoálgosaš skuvlla ovddasteaddjin. Dán skuvlla bokte válljejuvvo su sadjai ođđa ovddasteaddji loahppa doaibmabadjai.

Nuoraidráđđi vállje doaibmabadjai iežas lahtuin ságadoalli, várreságadoalli ja čáli. Asttuáiggečáli bagada nuoraidráđi.

DOAIBMABADJI

Nuoraidráđi doaibmabadji lea ovtta jagi. Nuoraidráđđái ohcet ođđa lahtuid jahkásaččat lohkanjagi álggus. Jus nuoraidráđđái háliidit badjel 8 nuora, lahtut válljejuvvojit válggain. Válggat ordnejuvvojit lohkanjagi álggus. Jus nuoraidráđđái bohtet guoros sajit gaskan doaibmabaji, de sajit devdojuvvojit nu, ahte juohke skuvllas lea uhcimusat okta ovddasteaddji.

Nuoraidráđđi čeahkkana sullii oktii mánotbajis skuvllaid lohkanjagi áigge. Geasseluomuid áigge eai leat čeahkkimat. Nuoraidráđđi čállá jahkásaččat doaibmanrávvagiid.

3.4.1 Ohcci nuoraidbargu

Ohcci nuoraidbargu lea sierranuoraidbargu, man ulbmilin lea dábuhit oppa Ohcejoga gieldda guovllus vuollil 29-jahkásaš nuoraid, geain ii leat joatkkaskuvlen- dahje bargosadji ja geain vejolaččat leat gaskkalduvvan soahtebálvalus dahje oahput. Nuorain ovtas smiehttat, mii livččii su iežas ášši, maid son háliidivččii bargat.

Ohcci nuoraidbargu fállá nurrii árra doarjaga ja nanne nuora návccaid beassat eallimis ovddosguovlluid. Ohcci nuoraidbargu ohcá ovtas nuorain čovdosiid nuora váttisvuođaide ja gažaldagaide ja arvvosmahtta nuora ohcalit daid bálvalusaid ollái, maid son dárbbasa ja háliida. Ohcci nuoraidbargu lea luhtolaš ja nurrii eaktodáhtolaš.

Doaibma vuolgá johtui das go jodiheaddji ja nuorra deaivvadeaba guovttá gaskan. Oktavuoda sáhtta váldit gii fal, fuolastuvvan gieldalaš dahje eiseváldi. Nuorra oahpásmuvvá bagadallái ja bagadalli fas nurrii, man boadusin sáhttit hábmet ovtas jurdaga nuora boahpteáiggi birra, leš dat dal stuđeret ohcan, oahpposoahpamuš dahje bargan. Vejolašvuođat leat mánggat. Go lea hábmejuvvon, masa vejolaččat lea beroštupmi, guorahallagoahtit ášši eambbo. Bagadalli veahkeha nuora čielggadit iešguđetlágan geavatlaš ášši. Go nuorra lea báikkis masa son háliida, sutnje doallat oktavuoda ja jearrat mii gullo.

NUORAIDLANJADAT WÖRTTI

Ohcci nuoraidbargiin sáhtta deaivvadit Wörtti.

Wörtti lea Ohcejohnjálmmi boares skuvlaguovddáža geažis, ovddeš logahaga lanjain.

Nuoraidlanjadat Wörtti fállá vejolašvuoda gávnadit skihpáriiguin, gáfestallat, speallat iešguðegelágan spealuid (corona, logenár lávdespealu, PS4 ja Xbox One -speallankonsolat), málestit ja vásihit áiggi oadjebas birrasis ollesolbmui, guhte bargá nuoraiguin. Wörtti ii leat rabas skuvllaid luomuid áigge, jus ii eará láhkai almmuhuvvo.

Nuoraidlanjadat Wörtti lassin nuoraidbargi galleda vahkkosaččat Gáregasnjárggas ja ordne nuoraideahkeda, ja oktii mánus fas Njuorggámis. Nuoraiddoaibma ordne maid iešguðegelágan dáhpáhusaid ja reaissuid nuoraide.

3.5. Mánnábearrašiid ruktui addojuvvon bálvalusat, mánnábearrašiid ruoktobálvalus

Mánnábearrašiidda ordnejuvvojit bálvalusat sosiálafuolahuslága mielde. Sosiálafuolahuslága (30.12.2014/1301) 13 § mielde mánas ja su bearrašis lea vuoigatvuohta oažžut dalán máná ja dearvvasvuoda dáfus dárbbalaš sosiálabálvalusaid. Bálvalusaid galgá ordnet dárbbahassii viiddisin daid jándoráiggiid, goas dat dárbbášuvvojit. Bálvalusat galget doarjut váhnemiid, fuolaheaddjiid ja eará olbmuid, geat fuolahit máná divššus ja bajásgeassimis.

Mánnábearrašiidda dárkkuhuvvon bálvalusat sosiálafuolahuslága (30.12.2014/1301) 14 § mielde sáhttet leat ovdamearkka dihte sosiálarávven, sosiálabargu, bearašbargu, mánnábearrašiid ruoktobálvalusat, bajásgeassin- ja bearašrávven, máná ja váhnema deaivvademiid gohccin ja stuðerenfuolahusa kuráhtorbálvalusat.

Bearašbargu sosiálafuolahuslága mielde addojuvvo mánnái, gii dárbbalaš sierradoarjaga dahje nurii, gean dearvvasvuoda ja ovdáneami galgá dorrvastit. Bearašbargguin sáhtta doarjut ja rávvat, mo áššehasa dahje bearraša iežas návccaid sáhtášii lasihit ja mo bearašlahtuid vuorrováikkuhusa sáhtášii buoridit. (Sosiálafuolahusláhka, SosL 30.12.2014/1301, 18 §.)

Mánnábearrašiid ruoktobálvalus dárkkuha bálvalusa, mas bearraša árgga doaibmannávccat dorrvastuvvojit ja nannejuvvojit. Dasa sáhttet gullat dárbbu mielde doarjaga addin divššus ja fuolaheamis, dállođalu barggut (málestapmi, biktasiid bassaladdan, ruovttu čorgatvuođas fuolaheapmi) ja juohkebeaivválaš eallimii gullelaš eará bargguid ja doaimmaid bargan dahje dain veahkeheapmi. Mánnábearrašiin lea vuoigatvuohta oažžut dárbbalaš ruoktobálvalusa, jus máná buresveadjima dorrvastapmi dan haga ii leat vejolaš riegeđahttima, doaibmahehttejumi, eará siva geažil, man dihte doaibmannávccat leat hedjonan dahje erenomáš bearaš- ja eallindili dihte. (Sosiálafuolahusláhka, SosL 30.12.2014/1301, 18 §.)

Bajásgeassin- ja bearašrávven addojuvvo mánnái ovddidit su buresveadjima ja persovnnalaš bajásšaddama, doarjut váhnenvuođa ja lassin nannet mánnábearrašiid doaimmaid čađaheami ja sin iežaset návccaid. Bajásgeassin- ja bearašrávvenii gullet mánáid bajásšaddamii ja ovdáneapmái, bearašeallimii, olmmošgaskavuodaide ja sosiála dáidduide gullelaš árvoštallan, bagadallan, áššedovdirávven ja eará doarjja. Bajásgeassin- ja bearašrávven ordnejuvvo márggasuorggat ovttasbarggus sosiálabargguin, psykologijain ja dálkkasdiehtagiin ja dárbbu mielde eará áššedovdiiguin. (Sosiálafuolahusláhka, SosL 30.12.2014/1301, 26 §.)

Mánnábearrašiin lea vejolašvuohta oažžut mánáidgohcci bálvalusaid (bearašvuoigatvuođalaš bálvalusat). Mánáidgohcci sáhtta nannet soahpamuša máná fuolahusas ja deaivvadanvuoigatvuođas. Máná ja váhnema gaskasaš deaivvademiid sáhtta ordnet maid geahču

vuolde. Dalle fuolahuvvo das, ahte deaivvadanvuoigatvuohta ollašuvvá máná ovddu mielde. Deaivvadeamiid sáhttá ordnet sosiálafuolahuslága mielde maid oktan doarjagiin dahje lea vejolaš ordnet geahču vuolde máná sirdašuvvama váhnemis nubbái soahpamuša dahje mearrádusa mielde. (Láhka máná fuolahusas ja deaivvadanvuoigatvuođas 8.4.1983/361, 8 §; Sosiálafuolahusláhka, SosL 30.12.2014/1301, 27 §, 27 a §.)

4. Mánáidsuodjalus, oassi 3.

Mánáidsuodjalus

Mánáidsuodjaluslága 3 1 mielde mánáidsuodjalus lea mánnái ja bearrašii gullelaš mánáidsuodjalus. Dan ordnemii gullá bálvalandárbbu árvvoštallan, áššehasplána ja rabasdivššu doarjundoaimmaid ordnen. Mánnái ja bearrašii gullelaš mánáidsuodjalussii gullet maid máná hohpolaš sajušteapmi ja áittardeapmi ja daidda laktáseaddji sadjásašfuolahus ja mañnefuolahus.

Mánáidsuodjalusa áššehassan lea vejolaš beassat, jus sosiálabargi gávnna bálvalandárbbu árvvoštallama vuodul, mas son árvvoštallá lassin maid mánáidsuodjalandárbu, ahte mánás lea dárbu suodjalussii ja ahte vuodđobálvalusat eai leat doarvái doarjut bearraša ja veahkehit máná dili.

Eanaš oassi mánáidsuodjalusa áššehasain leat rabasfuolahusa áššehasat. Rabasfuolahusa doarjjadoaimmat figget veahkehit máná ja bearraša ja dat ordnejuvvojit bearraša ruovttus ja oahpes birrasis.

Muhtimin máná suodjalus geatnegahtta máná hohpolaš sajušteami ja gaskkohagaid maid guhkit áittardeami ruovttu olggobeallái. Jus mánná sajuštuvvo hohpolaččat, de sutnje ohcat hohpolaččat sadjásašfuolahusbáikki juogo bearašdivššus dahje mánáidsuodjalandárbašadus. Hohpolaš sajušteapmi lea fámus eanemustá 30 jándora. Jus mánáidsuodjaluslága eavttut divvet áittardeapmi ordnemii, de mánáidsuodjaluseiseváldi geatnegasvuohtan lea áittardit máná ja ohcat sutnje vuogas sadjásašfuolahusbáikki. Áittardeami kritearat leat čavgadat ja áittardeapmi ja mañimus molssaeaktu suodjalit máná, jus eará molssaeavttut doarjut máná ja su bearraša eai šat leat.

Jus sajušteapmi ruovttu olggobeallái lea bistán badjel 6 mánotbaji, de dalle mánás lea vuoigatvuohta mañnefuolahussii.

Mánáidsuodjalusa áššehasmánás lea álo sutnje alccesis nammaduvvon sosiálabargi, guhte sosiálabargin fuolaha máná áššiin ja mánáidsuodjalusproseassa oppalašvuođas.

Mánáidsuodjalusa sosiálabargit barget lávga ovtasbarggus gieldda vuodđobálvalusaiguin, árrabajásgeassimiin, skuvllain, rávvehagain ja gárrenávnas- ja mielladearvasvuodabálvalusaiguin. Máná áššehasplánii čállidárbbalaš ja heivvolaš bálvalusaid, maid mánná ja bearaš dárbbášit ovtas mánáid, máná váhnemiiguin ja fuolaheaddjiiguin.

Ulbmilin lea iešguđege bálvalusaiguin ja doarjundoaimmaiguin doarjut máná ja bearraša. Lassin ulbmilin lea suodjalit máná, nu ahte sus leat buoremus vejolaš eavttut bajásšaddat ja ovdánit oadjebas birrasis.

5. Plána ulbmilat ja doaimmat, oassi 4.

5.1 Hástalusat ja ulbmilat

5.1.1 Nuoraidbargu

Ulbmil	Strategalaš ulbmilat	Doaimmat	Čuovvun
Addit váhnemiidda ráđiid čuovvut, doarjut, rávvat ja ráddjet máná/nuora sosiála media geavaheami	Váhnemiidda dieđiheapmi ja sin láiden, mo doaibmat sosiála medias ja makkár uhkit doppe leat	Mánáiguin ja nuoraiguin bargi olbmuid bistevas ja áigeguovdilis skuvlen sosiála media birra	Iešguđege oassebeliid gaskasaš gulahallan boahttevas skuvlejumiid ja nuoraid áigeguovdilis sosiála media treandaid birra
Buot ámmátolbmui, geat deaivvadit mánáiguin ja váhnemiiguin, galgá leat gearggusvuohta láidet nuora/bearraša doarjaga ollái	Iešguđege eiseválddiid ja doaibmiid gaskasaš ovttasbarggu lasiheapmi Ohcci nuoraidbargui galggašii dahkat almmuhusaid ain vuollegaččat šielmmáin Sihkkarastit nuoraid/ bearrašiid diđolašvuođa nuoraidbarggu iešguđet hámis ja dáinna láhkai maid šaddá álkít ohcat veahki nuoraidbálvalusain	Doaibmiid oktasáš jeavddálaš čoahkkimat Nuoraidbarggu oidnoma galggašii lasihit ja sihkkarastit, ahte diehtu iešguđege bargohámiin johtá mánáid ja nuoraid lassín eiseválddiide, váhnemiidda ja fuolaheaddjiide	Jeavddálaš ovttasbargočoahkkima t ja áicanságastallamat Ohcci nuoraidbargui dahkkon almmuhusaid meari bastit čuovvut gielddaid mielde ja jeavddálaččat áššehasdiehtovuogád again
Bargis leat erenomáš dieđut ja dáiddut ja son maid máhtta doaibmat erenomáš ja hástaleaddji bargguin Nuoraidbálvalusaid resurssaide galgá giddet erenomáš fuopmášumi	Giddet fuopmášumi dasa, ahte sis, geat barget mánáiguin ja nuoraiguin, lea geatnegahtton ámmátdáidu ja bargit leat maid doarvái ja nuoraid ovddu mielde bargiid bissovašvuhtii galgá giddet fuopmášumi	Bargiide lánččojuvvo vejolašvuohta aktiivvalaččat ovddidit ámmátdáiddu olles bargogaskavuoda áigge. Nuoraidbálvalusaid resurssaid galgá lasihit	Guovlluid mielde galgá čuovvut nuoraidbargiid molsašuvvama Fuolahit, ahte diehtu áigeguovdilis skuvlejumiid birra olaha gielddaid nuoraidbargiid
Diđolašvuođa lasiheapmi mielladearvasvuođa- ja gárrenávnnaváttisvuođaid birra.	Dieđu johtin mánáid ja nuoraid lassín váhnemiidda/fuolaheaddjiide.	Nuoraidlanjadagaid nuoraidbargit galget joatkit vásttolaš ja ovddalgihtii eastadeaddji barggu. Váhneneahkedat, main beassá oassálastit ja mat	Mánáiguin ja nuoraiguin bargi oassebeliid viiddes ovttasbargu Joatkit čoahkkimiid ja deaivvadeamiid

Nuoraidbálvalusaid ovddalgihtii eastadeaddji guhkesáigásaš bargu		leat doaimmalaččat, temábeaivvit/temálogaldall amat ja gárrenávnasbajásgeassindii mmut	iešgudege doaibmiiguin Diehtu fievrriduvvo ovddosguovlluid iešgudegelágan fuopmášumiid, albmonemiid ja treanddaid birra
Erenomážit galgá giddet fuopmášumi nuoraid bajásgeassindiliide (eanet hástaleaddjit go dábálaččat).	Mánáid ja nuoraid dili čuovvut jeavddálaččat.	Skuvllain lea ovttasbargu iešgudege doaibmiiguin ee. vásáhusáššedovdiiguin, bolesiin ja nuoraidbargiiguin.	doaibmis nubbái ja nuoraide ja sin bearrašiidda. Ohcci nuoraidbarggu jahkásaš gieldaraporteremat joatkašuvvet. Ohcci nuoraidbarggu parent-áššehasdiehtovuogád aga statistihkaid raporteremat AVII 3 geardde/jahki.

5.1.2. Oahppi- ja studerenfuolahus

Ulbmil	Strategalaš ulbmilat	Doaimmat	Čuovvun
lešgudet oahppi- ja studerenfuolahusa doaibmiid ovttasbarggu lasiheapmi	Fierpmádatmálle bargovuohki áššiin, mat gusket oahppiid oahppi- ja studerenfuolahusa.	Ovddidit ovttas doaibmankultuvrra, lasihit iešgudege doaibmiid gaskasaš deaivvademiid. Ordnet ovttas ovddidan- ja skuvlendilálašvuodai d. Fuolahit das, ahte diehtujuohkin iešgudet doaibmis nubbái lihkosmuvvá ja dat čuovvu láhkaásaheami	lešgudege doaibmiid oktasaš čoahkkimat jahkásaččat sihkkarastit ovttasbarggu.
Oahppi- ja studerenfuolahusas leat doarvái ollu resurssat oppa Ohcejoga gieldda dáfus	Buot oahppi- ja studerenfuolahusa doaibmiid doaimmat leat devdojuvvon gelbbolaš bargiiguin.	Rekruteret studerenfuolahussii bargi	Váikkuhusaid čuovvun
Ovddidit ja lasihit ovddalgihtii eastadeaddji oahppi- ja studerenfuolahusbarggu	Skuvllaide leat fidnejuvvon ođđa doaibmit ovddalgihtii eastadeaddji bargui, omd. skuvlasosionoma ja/dahje psykiátralaš buohccedikšár	Skuvllain lea skuvlasosionoma ja/dahje psykiátralaš buohccedikšár Giddejuvvo erenomáš fuopmášupmi	Gielddaid oahppifuolahusa stivrenjoavkkut čuvvot, mo oahppifuolahus doaibmá. Ovddidit iežas

	Skuvlaservošis giddejuvvo fuopmášupmi ovddalgihtii eastadeaddji oahppi- ja stuđerenfuolahusbarg ui	doajáhatmuttuide, joavkudeapmái ja árra darváneapmái NEPSY- doaimma álggaheapmi ja sajáiduhttin	čuoovvunvuogádag a
--	---	---	-----------------------

5.1.3 Bearašbálvalusat

Ulbmil	Strategalaš ulbmilat	Doaimmat	Čuoovvun
Mánnábearrašiid bálvalusaid ovttasbarggu nannen THL našuvnnalaš Bearašguovddášmálle (Perhekeskusmalli) mielde oppa Lapha guovllus	Rivttes bálvalusat rivttes áigge lešgudege doaibmiid ovttasbargu mánáid ja bearrašiid áššiin, ovttasbarggus bearrašiin Ovttá bálvaluslunkká málle - doaibmi bálvalusbagadallan	Bearašguovddášmálle válmmaštallan Lappi buresveadjinguovllus Ohcejoga giella mielde bearašguovddášmálles lešgudege doaibmiiguin oktasaš deaivvadeamit, vai doaibanmállet šaddet oahpisin ja oktasaš proseassaid sáhttit nannet	Leat aktiivvalaččat mielde eanagottálaš ovddideamis ja riikkaviidosas ovddideamis, vai ovdáneapmi dáhphuvvá seamma guvlui Čuoovvun lea bistevas ja dahkko oppa áigge
Mánáidsuodjalusa ovddideapmi -> Systemáhtalaš bargojoavkomálle geavahišgoahtin mánáidsuodjalusas	Ulbmilin lea buoridit ovttasbarggu mánáin ja bearrašiin ja earáiguin, geat mánáin barget ja lassin doarjaga, man máná oazžu	Maid oktasaš ovttasbargoguimmiide oaivvilduvvon skuvlejumit	Lapha bearašbálvalusat, bistevas čuoovvun ovttasbarggus Lapha mánáidsuodjalusa ovddidanovttadagain

5.1.4 Árrabajásgeassin ja ovdaoahpahus

Ulbmil	Strategalaš ulbmilat	Doaimmat	Čuoovvun
Dálá doaimma stivrejeaddji norpmaid mielde sihke árrabajásgeassimis ja sierraoahpahusas doaibma vuodđduvvá ovttaskas mánáid dárbbuide. Daid vuhtiiváldin doaimmaid eaktuda dan, ahte čuoovvut gáibiduvvon bargiidmeari oppa	Árrabajásgeassimis čuoovvut árrabajásgeassinlága ásahusaid, mat gusket joavkku sturrodaga, bargiidmeari ja mánáid bálvalusfálaldaga. Ovdaoahpahusas	Ulbmiliid ollašuvvama árvvoštallat jahkásaččaid ovttadagaiguin, mat ordnejit árrabajásgeassima ja ovdaoahpahusa. Árvvoštallamiid bohtosat čállojit ja	Ulbmiliid joksama čuoovvut ja árvvoštallat geažos áigge. Fuopmášuvvon vái livvuodaid divvuma ja lihkosmuvvama árvvoštallat oktan

doaibmanáiggi. Lassin mánáide galgá sihkkarastit doarvái sierramánáidgárdeoahpaheaddji dahje sierraoahpaheaddji bálvalusaid. Mánáid ja mánnábearrašiid buresveadjima árvvoštallamis geavahuvvon mihttáriid vuodul Lapha guovllu gielddain einnostuvvon mánáid doarjaga dárbu lea unnimustá riikka gaskadásis. Oasis ovdalis namuhuvvon gielddain dat lea čielgasit eanet riikka gaskadási ektui.	Čuovvut vuodđooahpahuslága ášahusaid mánáid bálvalusfálaldaga dáfus. Ovdaoahpahusjoavk kuin leat eanemusat 13 máná ovtta bargi nammi.	dat raporterejuvvojit ovdalis namuhuvvon bálvalusaid vástidanorgánaide. Jus árrabajásgeassin- ja ovdaoahpahusbálvalusa id ordnemis fuopmášit eanet go dušše muhtin váilivuodaid, de ovdalis namuhuvvon doaibmaorgánat galget álggahit doaimmaid, maiguin dat divvot váilivuodaid.	Čuovvovaš doaibmanbaji árvvoštallama.
Vai doarjaga. dárbu ja doarjundoaimmat ordnejuvvojit rivttes áigge, de lea dehálaš, ahte árrabajásgeassimis/ovdaoahpa husas ja mánáidrávvehatdoaimmas lea doarvái ja rivttes áigge ovttasbargu Mađi árat máná doarjaga dárbu fuopmášuvvo, ja rivttes doarjundoaimmaid orden álggahuvvo, dađi buoret vejolašvuodát sus leat joksat iežas alimus čálgama ja bajásšaddama muttuid.	Mánáidrávvehatdoaim ma ulbmildidolašvuohta, nu ahte dárkkistemiin, mat dahkkojit njuolggadusaid mielde, áicojuvvojit vejolaš máná čálgomanjoneamit ja čálgohehttehusat. Mánáid dárkkisteamis ja árvvoštallamis ovddidit ovttasbarggu beaiveruovttuiguin nu, ahte maid beaiveruovttuid bargiid áiccastagat ja fuopmášumit váldojit doarvái vuhtii. Dárbbu mielde mánná árvvoštallojuvvo su lunddolaš doaibmanbirrasis, degomat ruovttus dahje beaiveruovttus.	Mánáidrávvehagaid ja beaiveruovttuid doaimmat ja ovttasbargu ovddiduvvojit doaibmanproseassaid ovddidemiin. Dehálamos ovttasbarggu gáibideaddji proseassain gárvvistuvvojit proseassačilgehusat. Dain bohtet čielgasit ovdan ovttasbarggu iešguđet oassálasti rollat ja barggut.	Árvvoštallat sierra iešguđege ovttasbargooassálas tiid vuordámušaid ja áddejumiid das, mo ovttasbargu lea ollašuvvan ja mat leat ovddidandárbbut.
	Dárbbu mielde mánáid čujuhit psykologalaš ja neurologalaš joatkkadutkamušaid e, ja daid bohtosiid birra		
	muitalit beaiveruktui ja skuvlii. Jus mánná dárbbáša erenomáš doarjundoaimmaid, de daid plánat mánggasuorggat		

	ovttasbargun. Guhkiduvvon oahppogeatnegasvuhtii gullevaš mánáid dutkanproseassaid áigemuttuid galgá nu, ahte mearrádusaid bastá dahkat áiggil. Geavatláččat mearrádusaid galgá bargat manimustá dan jagi giddat, go mánná deavdá vihtta jagi.		
Doajáhatmuttuid ovttasbargu, go mánná sirdášuvvá árrabajásgeassinjoavkkus nubbái, árrabajásgeassimis ovdaoahpahussii ja ovdaoahpahusas vuoddoahpahussii, lea hui dehálaš. Dát eaktuda, ahte doajáhatmuttut ordnejuvvojit systemáhtalaččat.	Diedut máná ja máná doarjaga dárbbu birra sirdášuvvet máná mielde su sirdášuvadettiin árrabajásgeassinjoavkkus nubbái ja maiddái máná árrabajásgeassima, ovdaoahpahusa ja vuoddoahpahusa doajáhatmuttuin.	lešguđege doaibmit sohpet proseassain, mat laktásit máná sirdášuvvamii árrabajásgeassinjoavkkus nubbái ja doajáhatmuttuide.	Árvvoštallan, mii gullá doaibmanovttadag a jahkásaš árvvoštallamii.

5.1.5 Dearvasvuodafuolahus

Ulbmil	Strategalaš ulbmilat	Doaimmat	Čuovvun
Mánáid ja nuoraid dearvasvuoda dili čuovvun, spiehkastagaid sevlén. Psyhkalaš, fysalaš ja sosiála bajásšaddama ja ovdáneami ovddideapmi.	Normálavuoda gávnnaheapmi ja doarjun. Árra darváneapmi váttisvuodaide (gaskaboddosaš ja guhkesáigge) ja buohcuvuodaide.	Lapha čadaha jahkásaš dearvasvuodadárkkistu said dábálaš dahje viiddis hámis, máná agi mielde.	Rávvehaga ja skuvlla dearvasvuodadikšarat ja doaktarat, stude-rendervasvuodafuolahu sa mearreáigedárkkistusat ja rabas oktavuodaváldimat, df + doakt.
Váhnenvuoda doarjun, áššedovdidiedu fállan dearvasvuodafuolahu sas. Bearrašiid psyhkalaš ja sosiála dearvasvuoda ovddideapmi.	Bearrašiid buresveadjim a ovddideapmi.	Rabas ságastallan, vejolašvuhta váldit oktavuoda ámmátolbmui álo, go boahtá dárbu háleštallat dahje fidnet doarjaga. Dárbbu mielde bearašlahttu rávvejuvvo dikšui.	Rávvehaga ja skuvlla dearvasvuodadikšarat ja doaktarat, stude-rendervasvuodafuolahu sa mearreáigedárkkistusat ja rabas oktavuodaváldimat, df + doakt. Dárbbalaš olggobealoktavuodaváldin dearvasvuodadárkkistusaid olis.
Juo gávnnavuvvon	Dearvasvuoda	Diagnostihkalaš	Dikšu rávvehagas, skuvla-

buohcuvuođaid dikšun ja čuovvun, buorre dikšundássedeaddu ja doaibmi iešasdivššu doarjun	lasiheapmi, buohcuvuođaid buorre dikšun ja didolašvuoda lasiheapmi iežas dearvvasvuoda birra	čielggadeamit, divššu álggaheapmi ja čuovvuma ordnen	dahje stuđerendearvvasvuodafulah usas dahje rávven rivttes dikšobáikái
Mánáid ja nuoraid oahppanválttisvuodaid ja psykosos. váttisvuodaid áican ja daidda darváneapmi dearvvasvuodafulahus a vugiiguin. Beaiveruokto- ja skuvlabargama ja stuđerembirrasa doarjun. Joatkkadikšui ja/dahje veajuiduhttimii rávven	Mána ja nuora buresveadjima ja stuđerema ovddideapmi sutnje buoremus vugiin	Ovttasbargu ja bistevaš ovddideapmi čanusjoavkkuiguin: bearrašat, árrabajásgeassin, skuvlasearvvuš, čuvgehusdoaibma, sosiálabálvalusat, mielladearvvasvuoda- ja gárrenávnasbálvalusat, rabasbuohccedikšun, erenomášbuohccedikšu. Oahppifulahussii oassálastin Vuolggahusat ja cealkámušat eará eiseválddiide	iešguđege oassebeliid lávga ovttasbargu, oktavuoha bearrašiid

5.1.6 Nuoraid bargguiduvvan

Ulbmilin lea maiddáid ovddidit ja doarjut nuoraid bargguiduvvama. Váldoulbmilin lea ovddidit nuoraid buresveadjima, ovddidit bargguiduvvama dainna láhkai, ahte leat mielde doarjundoaimmain ja bargat ovttasbarggu iešguđege čanusjoavkkuiguin. Fitnodagaid ja iešguđege oassebeliid gaskasaš lávga ovttasbargu ovddida bargo- dahje hárjehallanbáikki oažžuma, láhčá vejolašvuoda dinet ieš ja dan bokte šaddat servodaga oassin. Dát doarju iežas eallima hálldašeami ja buresveadjima. BE24-ođastusas lea dás stuorra mearkkašupmi. Lassin nuoraid bargobájdjedoaimmaid álggaheapmi lea dehálaš.